

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2017 | ÅRGÅNG 21

Bokförlaget THALES

DEN POLITISKA DEBATTEN är ibland svårbegriplig. Olika begrepp virvlar förbi, utan att klart definieras, med förvirring som resultat. Här ska jag försöka begripa vad som kan menas med uttrycken »identitet», »nation» och »klass» – om man gör sitt bästa för att ge dem en fruktbar innebörd. Men också begreppet om en fruktbar begreppsbestämning måste klargöras. Begrepp är fruktbara för bestämda syften. Jag ska återkomma till detta.

Klassbegreppet har en trygg plats inom en av Marx inspirerad radikal vänster. Klasserna definieras av individernas förhållande till produktionsmedlen. Arbetare är du om och endast om du säljer din arbetskraft, utan att äga de produktionsmedel du brukar, då du utför ditt yrkesmässiga värv. Kapitalist är du om och endast om du äger produktionsmedel och köper arbetskraft som brukar dem – utan att du själv deltar i produktionen. Notera att detta är en mycket inkluderande uppfattning om vad det innebär att vara arbetare. Också banktjänstemannen, bostadsmäklaren och redaktionschefen är i denna bemärkelse arbetare. Begreppet ger god mening om du är radikal socialist. Ditt politiska projekt går då ut på att avskaffa klassmotsättningarna genom att avskaffa klasserna. Allt ska ägas av alla. Då en sådan ordning är upprättad finns varken arbetare eller kapitalister.

Mindre radikala vänsterpositioner behöver inte detta klassbegrepp. Jag tänker på vänsterpartier, som vill utjämna skillnaderna i samhället, bl. a. mellan kapitalister och arbetare. De behöver koncentrera intresset till grupper som är välbeställda i förhållande till andra som har det sämre ställt. Och målet för den politiska strävningen är att »öka jämlikheten», som det en gång hette. Men detta är förstås en omöjlighet. Jämlikhet låter sig inte kompareras. Vad det nu handlar om är snarare att minska ojämlikheten. Inte heller det är något enkelt projekt. Hur mäter man ojämlikhet? Men bortsett från den svårigheten kan man konstatera att klassbegreppet, för

detta slags vänster, är av underordnad betydelse. Här bör man snarare rikta intresset mot sådant som »socialgrupper».

Hur är det då med nationsbegreppet? Jag har ihärdigt insisterat på att det finns två slags nationalism, en liberal och en fascistisk. Den liberala är universalistisk och går ut på att varje nation bör ha en egen stat. Under 1800-talet fyllde denna nationalism en i huvudsak progressiv funktion, i opposition mot olika kejsrerliga imperier och under 1900-talet fortsatte den att verka för, som jag ser det, goda politiska syften. Den var en viktig inspirationskälla bakom olika nationella befrielseörelser, som gjorde sig särskilt gällande under andra hälften av 1900-talet. I Europa fick den ödesdigra följderna i forna Jugoslavien och missriktade försök att realisera den i konflikten Israel/Palestina leder bara till att konflikten onödigtvis dras ut i tiden. En stat, utan etisk eller religiös särprägel, är inte bara den bästa lösningen på problemet utan också, som läget utvecklats med israeliska bosättningar på »palestinskt» territorium, den enda möjliga.

Detta slags liberala nationalism bör ställas mot en aggressiv missionerande nationalism, som inget annat är än en total identifikation med den egna nationen. Man menar att den har en särskild mission, är mer värdefull än andra nationer, och man håller på den i vått och torrt. Hitler och nazismen var urtypen för detta slags aggressiva och missionerande nationalism. I värsta fall utmynnar den alltså i tanken att den egna nationen ska härska över alla andra.

Gemensamt för dessa två slags nationalism är tanken att nationer finns och spelar en roll politiskt. Men vad förstås med en nation?

Olika kännetecken brukar utpekade som typiska för den ena eller den andra nationen. Man talar om nationalkaraktärer, särskilt kulturer, språk, traditioner, gener, ja till och med en särskilt »själ» (Fichte i hans tal till den tyska nationen).

Bortom dessa kännetecken, som medlemmarna i en nation tänkes ha gemensamma, finns emellertid normalt en helt annan tanke. Den tanken är förenlig med att vad som är gemensamt för medlemmarna i en nation inte går att säkert peka ut. Kanske handlar det i

stället om vad Wittgenstein kallade en »familjelikhet». Och ändå finns det, normalt, enligt nationalisten, något som förenar. Det är emellertid inte någon inre egenskap utan något yttre – ett gemensamt ursprung!

Typiskt för begrepp som de om nationen, rasen eller arten är att man inte kan tillhöra samma nation, ras eller art, om man inte har ett gemensamt ursprung. Det är blodsbanden som avgör. En person kan framstå som vit, men »avslöjas», då ett släkträd blir offentligt. Hon är »egentligen» svart. Varför? Jo, hennes farfars mor var svart! Det hjälper inte att hon ser vit ut.

Nationer kännetecknas alltså av ett gemensamt »ursprung», eventuellt i tillägg till vissa gemensamma kännetecken, en »nationalkaraktär». Hur ska vi förhålla oss till detta slags begreppsbildning, oavsett om den får spela en roll inom liberal nationalism (alla nationer är lika värda och alla nationer förtjänar en egen stat) eller inom aggressiv missionerande nationalism (vår nation är överlägsen andra och bör härska över de andra)?

Jag tror vi bör bemöta den med stor skepsis i båda fallen. Detta slags gemensamma ursprung, som ofta förlorar sig i en mytisk forntid, har ingen politisk relevans. Vi bör hålla armlängds avstånd till varje politisk rörelse, som åberopar sig på kategorier som nation, ras eller art. Det gäller också humanismen, som tillerkänner var-elsen av den mänskliga arten ett särskilt värde. Konsekvenserna av en sådan hållning är emellertid långtgående och behöver diskuteras ingående. Tar vi avstånd från att gruppera människor på etniska, rasmässiga eller nationella grunder blir det problem att försvara lagar som kriminaliserar »folkmord» eller hets mot »folkgrupp». Jag tror dock vi kan klara oss bra utan sådana lagar. Det är brottet mot individen som sådant som bör beivras. Det är för övrigt något konstigt med en karaktäristik av något som mord, då gruppen (många av dess medlemmar) oftast finns kvar efter att brottet har fullbordats. Detta är emellertid inte enda problemet med folk-mordskonventionen.

Raphaël Lemkin var, som saken har beskrivits i Elisabeth Åsbrinks uppmärksammade bok *1947* (Natur & Kultur 2016), den

som myntade uttrycket, och först utmejslade ett begrepp om, folk-mord. Detta fick plats i en FN-konvention 1948. Vad som där kriminaliseras är bl. a. förintelse av en nationell, etnisk eller rasmässig bestämd folkgrupp. Tillämpningen av en sådan konvention ställer oss inför frågan hur man avgränsar folkgrupper på nationell, etnisk eller rasmässig grund. Typiskt för sådana grupperingar är ju att grunden för dem saknar vetenskapligt stöd. Den förlorar sig i mytologi och historiens dunkel. Det finns ju t. ex. inga raser!

Lennart Aspegren, som i praktiken hanterat konventionen, berättar på DN Kultur 29 december 2016 att man valde att lösa problemet så »att gruppen själv definierar sig som en sådan.»

Antag att konventionen hade brukats efter andra världskriget och antag att Hitler misslyckats med sitt självmord och i stället blivit tillfångatagen av de allierade och ställd inför rätta. Hur skulle man ha hanterat frågan om nazisternas systematiska och avsiktliga judeutrotning? Är judarna en religiös grupp? En ras? Eller en etnisk sammanslutning? Hur skulle Hitler dömas med stöd i konventionen om folk-mord?

Hitler skriver i *Mein Kampf* att han först uppfattade judarna som en religiös grupp. Han var på det stadiet inte antisemit. Han tyckte inte att man skulle blanda samman politik och religion. Så gick det upp för honom, skriver han, att judarna är något annat, som i propagandan beskrivs som en ras. Men hur definieras den av nazisterna? Jo, med hänvisning till religion och ursprung. Jude är den som är mosaisk trosbekännare eller som har mor- och farföräldrar, som varit mosaisk trosbekännare. Det innebär att åtskilliga »judar», som inte själva såg sig som judar, utan kristna tyskar, fräntogs befattningar, placerades i koncentrationsläger och avrättades. Då de inte såg sig själva som judar var alltså inte dödandet av just dem en del i ett folk-mord, om vi går på aktuell rättspraxis. Hitler själv erkänner för övrigt också i de s.k. bordssamtalen, att han inte tror det finns något sådant som en judisk ras. Men i så fall är inte heller någon judeutrotning möjlig.

Kan vi klara oss utan att kriminalisera folk-mord? Ja, vill jag påstå. Det gick bra att genomföra rättegångarna efter andra världskri-

get utan hänvisning till något så nebulöst som talet om förintelse av raser, etniska grupper eller nationer. Det gick bra att fälla förövarna för de mord de begått riktade mot enskilda individer. Hade Hitler ställts inför rätta hade han befunnits skyldig till mord och avrättats. Visst är det smått absurt att kriminaliseringen av folkmord fungerar bäst då förövare och offer delar en fördomsfull syn på den förföljda gruppen, som de t. ex. uppfattar som en särskild mänsklig ras.

Lennart Aspegren menar att det trots allt är viktigt med begreppet om folkmord, då det är det allvarligaste av brott. Men varför gradera brott på det viset, om mord på enskilda individer redan kvalificerar för lagens strängaste straff (vilket detta än är)? Och är det för övrigt värre att adoptera bort ett barn från en »folkgrupp» till någon utanför den gruppen (något som också karaktäriseras som folkmord), än att sadistiskt mördra en medmänniska vilken som helst?

Vad som här sagts om folkmord gäller förstås också tanken om hets mot folkgrupp. Vi klarar oss bra också utan denna konfysa kategori i brottsbalken. Den svenska lagen om hets mot folkgrupp är att föredra framför konventionen om folkmord i ett hänseende. Den talar inte *de re* om raser, d.v.s. den har inte som utgångspunkt att det finns mänskliga raser, utan brukar rasbegreppet *de dicto*, d.v.s. man kriminaliserar hets mot förmenta egenskaper såsom ras. Man kriminaliserar uttryck för missaktning riktade mot folkgrupp »med anspelning» på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning.

Vad som kriminaliseras är bara uttryck i offentliga sammanhang; man kan säga att vad som med denna lag inskränks är inte tankefriheten, bara yttrandefriheten. Men är det inte illa nog? Borde inte de brott som kan komma ifråga kunna behandlas som brott mot *individer*, som hotas eller smädas offentligt? Om vi bara ser till hets mot nationalitet, etnicitet och ras är det uppenbart att vi skulle ha mycket att vinna på att avskaffa denna på blodsmystik grundade bestämmelse avsedd att förhindra just det den excellerar i: kategorisering på basis av nationalitet, etnicitet och ras.

Men hur är det då till sist med identitet? Nationalism, rasism och till och med klass kan förstås uttryckas i termer av identitet

(man vill ha ett erkännande av den egna nationen eller rasen eller klassen). Det finns emellertid en annan sorts identitetspolitik, som bör kunna ses som oproblematiske. Jag tänker här på följande förhållande.

Vissa individer i en grupp avviker på olika sätt från normen (uppfattad rent statistiskt). Vissa är homosexuella (medan majoriteten är heterosexuella), transsexuella (medan de flesta är trygga i det kön de fick på BB), eller pedofiler (medan majoriteten riktar sitt sexuella intresse mot andra vuxna). Dessa grupper är definierade direkt genom sina inneboende egenskaper, inte med hänvisning till något ursprung genom särskilt blodsband eller liknande. De har var och en ett legitimt krav, som de kan framställa till majoriteten i samhället: ett krav om erkännande och respekt. Sådan är jag, jag förtjänar en plats i samhället just sådan som jag är, säger de till oss andra.

Många sådana grupper har nått stora och välförtjänta framgångar i vår tid. Det är inte längre något (stort) problem att uppträda som homosexuell. Kanske är det fortfarande ett visst, men inte överstigit, problem att framträda som transsexuell? Det är definitivt inte lätt att komma ut som en individ med en pedofil böjelse (oavsett om den omsätts i handling eller ej).

Vad är det rimliga svaret på identitetspolitiken? Det rimliga svaret är just att ge individer i grupper som de nu omtalade erkännande, att sluta diskriminera dem, att lägga av de fördomar man kan tänkas ha mot dem. Så bör vi tänka oavsett om vi tillhör vänstern eller högern på den traditionella politiska skalan.

Notera att detta också gäller pedofilerna – vi ska inte ha någon misskund med sexuella övergrepp mot barn, men var och en bör ha rätt till den sexuella läggning hon råkar vara född med.

Betyder erkännandet av identiteter baserade på sexuell läggning att man också behöver en lag mot hets mot sådana? Nej, av skäl som redan angivits torde det var nog med en lagstiftning som, utan att inskränka yttrandefriheten, bestraffar sådana handlingar, som faktiskt diskriminerar individer med hänvisning till deras sexuella läggning. Ett särskilt skäl att avskaffa lagen om hets mot folkgrupp är att den i sig också diskriminerar mot vissa grupper. Den inklude-

rar i praxis inte de som står lägst på anseendeskalan, ifråga om råddande fördomar i samhället, nämligen de transsexuella och de med en pedofil böjelse. Men också hot och hets mot *individer* på sådan grund bör förstås beivras straffrättsligt. Till det behövs emellertid ingen lagstiftning om hets mot folkgrupp.

Behöver vi till sist en lag mot hets mot religiösa grupper? Dessa finns onekligen, och de definierar sig själva. Ska vi få uttrycka missaktning mot dem? Så länge ett sådant uttryck inte medför diskriminering, hot eller hets mot en individ, tycker jag det är självklart att det borde vara tillåtet. Den inskränkning av yttrandefriheten som görs av lagen om hets mot folkgrupp är av ondo. Jag har offentligt vid något tillfälle sagt att jag föraktar människor som är religiösa. Detta uttalande har väckt förargelse, men det är om jag förstått saken rätt, inte olagligt. Det innebär inte hets mot folkgrupp. Jag är mera osäker hur det skulle gå om jag konkretiserade min uppfattning på följande vis: jag hyser förakt för troende judar, kristna och muslimer. Än värre blir det förmodligen om jag nöjer mig med att nämna en av dessa religioner. Men blotta tanken på att ett sådant uttalande skulle kunna vara kriminellt förskräcker. Vi behöver inte lagen om hets mot folkgrupp heller för de religiösas skull. En kuriositet i sammanhanget är att medan uttryck för förakt för t.ex. muslimer kanske skulle fällas enligt gällande lagstiftning, så är det fritt fram att tala nedlåtande om ateister. Vi ateister diskrimineras, tillsammans med transsexuella och pedofiler, av lagen. Lösningen på det problemet är att avskaffa lagen.

Finns då några intressanta samband mellan identitet och klass, ja mellan nationalitet/ras och klass? Jag tror sambanden är tillfälliga. Men i ett kapitalistiskt samhälle kan olika skillnader mellan människor få viktiga politiska och ekonomiska konsekvenser. Om det finns en underklass i samhället, som också kännetecknas av att den uppfattas som en icke naturlig del av den svenska nationen (invandrare, svarta, rasifierade personer), så kommer den p.g.a. själva det ekonomiska systemet att också behandlas illa. Så här ser mekanismen ut.

Antag att du ska anställa en person. Hon företer kännetecken,

som rent statistiskt är förknippade med kriminalitet. Det är klokt att inte anställa henne. Det hjälper inte om hon hävdar att man inte ska skära alla av hennes sort över en kam, det hjälper inte om hon påpekar att om många av hennes sort är kriminella, så beror det inte på att de är av hennes sort, utan på att de är fattiga och marginaliserade i samhället. Allt detta må vara sant. Det är ändå förnuftigt att inte anställa en sådan människa. Så fungerar vad vi brukar kalla *strukturell* rasism.

Strukturell rasism är en realitet. Ibland är det individuellt rationellt att lita till sina fördomar! Sådan rasism kan bara upphävas genom radikala politiska åtgärder, som eliminerar den materiella grunden för den.

→

Torbjörn Tännsjö är professor emeritus i praktisk filosofi.